

АНАЛІЗ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В ЄС

Нечитайло У.П.

У статті проаналізовано динаміку та структуру ПІІ з країн ЄС: за грошовими надходженнями, за інвестуванням у види економічної діяльності, у розрізі міст, районів Закарпатської області. Визначено тенденції іноземного інвестування з країн ЄС (1995 по 2010 роки) в цілому по Україні та Закарпатті зокрема.

Кількість бібліографічних посилань - 16, мова – українська.

Ключові слова: інвестиції, прямі іноземні інвестиції, країни ЄС, інтеграція.

ВСТУП

Інтеграцію України до Європейського Союзу проголошено пріоритетним напрямом зовнішньополітичного курсу держави. Тому, стратегією економічного та соціального розвитку України на найближчі роки є створення реальних передумов для вступу до Європейського Союзу. Особливу увагу Європейський союз приділяє усуненню в Україні перешкод для інвестицій. Інвестиційна діяльність є одним з головних чинників європейської економічної інтеграції України у світове співтовариство. В документах конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) ще у 1997 році зазначалося, що «...значення прямих іноземних інвестицій для розвитку в останні роки стрімко зросло. В сучасних умовах вони розцінюються як інструмент, котрий дає змогу інтегрувати економіку різних країн на рівні виробництва у світову економіку, що глобалізується, завдяки наданню цілому ряду активів, включаючи капітал, технологію, управлінські здібності та навички, доступ до іноземних ринків. Ці інвестиції стимулюють також нарощування технологічного потенціалу в інтересах розвитку виробництва і підприємства в ширших рамках національної економіки через зміцнення прямих і зворотних зв'язків [1; с.31]».

Інвестиції є невід'ємною складовою існування сучасного суспільства та визначальним фактором економічного зростання переважної більшості країн світу. Сам процес інвестування спричинений нерівномірністю розподілу фінансових ресурсів як в розрізі світового господарства, так і господарства окремої країни чи регіону.

—Тобто, світове суспільство поділено на дві нерівні частини: одна складається з суб'єктів економіки, які мають надлишок капіталу та прагнуть його вигідно вкласти, інша – з осіб, яким, навпаки, не вистачає власних коштів для організації бізнесу, розширення та модернізації виробництва тощо. В середині кожної із груп присутня жорстка конкуренція тому, потенційні інвестори змагаються за найбільш економічно-вигідний інвестиційний проект, а ті, хто прагне залучити кошти, ведуть боротьбу за найкращі умови отримання інвестицій [2; с.257].

В економічній літературі проблеми іноземних інвестицій завжди знаходяться в центрі уваги провідних вітчизняних вчених-економістів таких, як Л. Борща [3], А. Гайдуцького [4] Б. Гунського [5], Ю. Орловської [6], В. Паппа [7], А.Пехника [8], І. Школи [9] та інших. Однак недостатньо висвітленими залишаються проблеми залучення іноземного капіталу з країн Європейського Союзу у регіони України, їх видова структура, яка повинна будуватися у відповідності до обраних пріоритетів соціально-економічного розвитку даного регіону. Тому, метою даного дослідження є з'ясування особливостей іноземного інвестування з країн Європейського Союзу в регіони України.

При написанні статті було використано економіко-статистичний та порівняльний аналіз для вивчення тенденцій та динаміки прямих іноземних інвестицій в контексті інтеграції України в ЄС на прикладі Закарпаття.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасних економічних умовах вплив на інвестиційні процеси починає переміщуватись з центру на регіони. Існує тенденція до розширення повноважень регіонів і сфери їхньої співпраці з іноземними інвесторами. Водночас, проблема виявлення тенденцій інвестиційних процесів на рівні регіону є актуальною і потребує глибоких теоретичних досліджень.

Обсяги ПІІ в Україну за період з 1995 по 2010 р. зросли у 97,7 рази і станом на початок 2011 року досягли 44708 млн. дол. США; чистий приріст склав 43811,1 млн. дол. США. З аналізу звіту Державного комітету статистики випливає, що загальний обсяг ПІІ в Україну станом на початок 2009 р. досяг 35616,4 млрд. дол. США і зменшився у 1,3 рази відносно попереднього 2008 року (див. рис. 1).

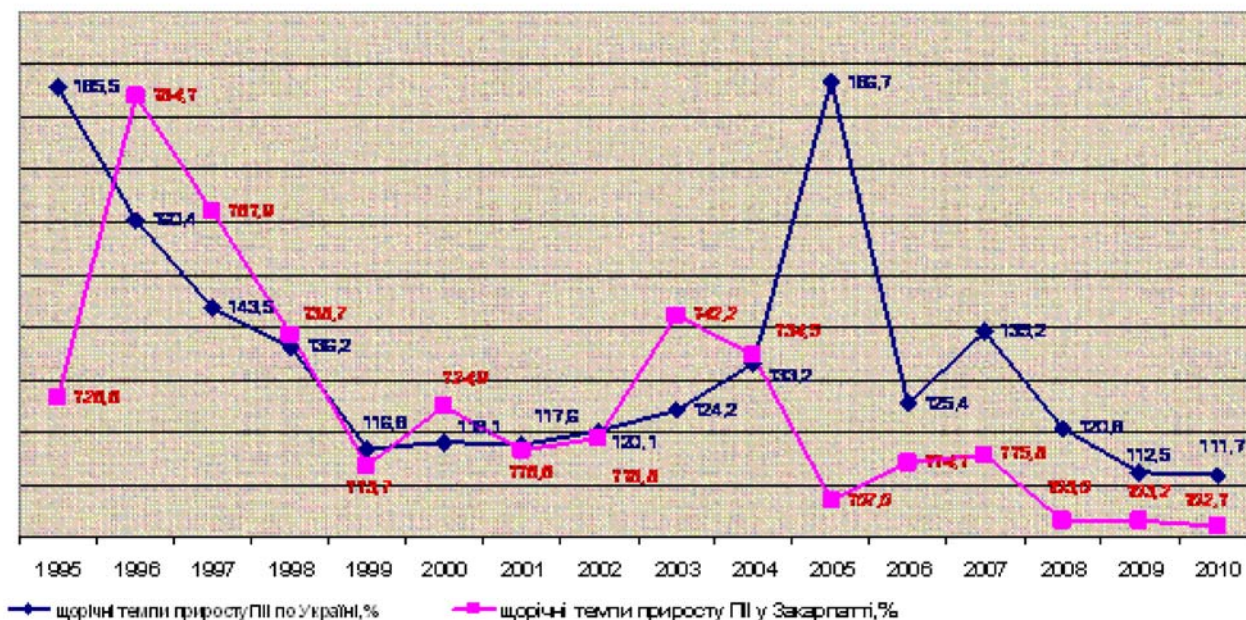

Рис. 1 Динаміка щорічних темпів росту прямих іноземних інвестицій в Україну та Закарпаття
Джерело: розроблено автором на основі інформації [11]

Як видно з рис.1.1 найбільший приріст прямих іноземних інвестицій в Україні спостерігався у 1995 р., 1996р., 2005р., 2007р., а Закарпатті спостерігався у 1996 р.,2000 р., 2003р., 2004 р. З 2005р. по 2008 рр. абсолютний приріст склав 7935,4 млн. дол. США, і був найбільшим за всі 16 років інвестування. [10,11]

Інвестиційна активність є однією із найважливіших ознак успішного розвитку території. За 1994–2009 рр. в економіку Закарпатської області залучено 356,4 млн. дол. США прямих іноземних інвестицій, що складає 286,0 дол. США на одну особу при 872,6 дол. США по країні. За цим показником у 2009 році Закарпаття посідає 14 місце серед регіонів країни.

Структура надходжень ПІІ за видами внесків з країн ЄС. За період з 2005 по 2009 рр. в структурі ПІІ переважали внески у формі рухомого і нерухомого майна і відповідно склали: 57,4% (2005 р), 60,01% (2006 р), 52,6% (2007 р), 59,03% (2009 р). У 2008 році у структурі ПІІ переважали внески у формі рухомого і нерухомого майна (52,8%), що на 10 в.п. менше ніж у 2007 р. та на 21,6 в.п. ніж у 2009 р. (див. рис. 2). Порівняно з 2005 роком питома вага інших форм внесків збільшилася на 6,5 в.п. Із загального обсягу ПІІ найбільше надходження у грошовій формі відмічено у 2006 році, де їх питома вага складала більше половини (за рахунок введення в дію заводу з виробництва та збирання компонентів для електронної промисловості ТОВ "ДЖЕЙБЛ СЪОРКІТ ЮКРЕЙН ЛІМІТЕД").

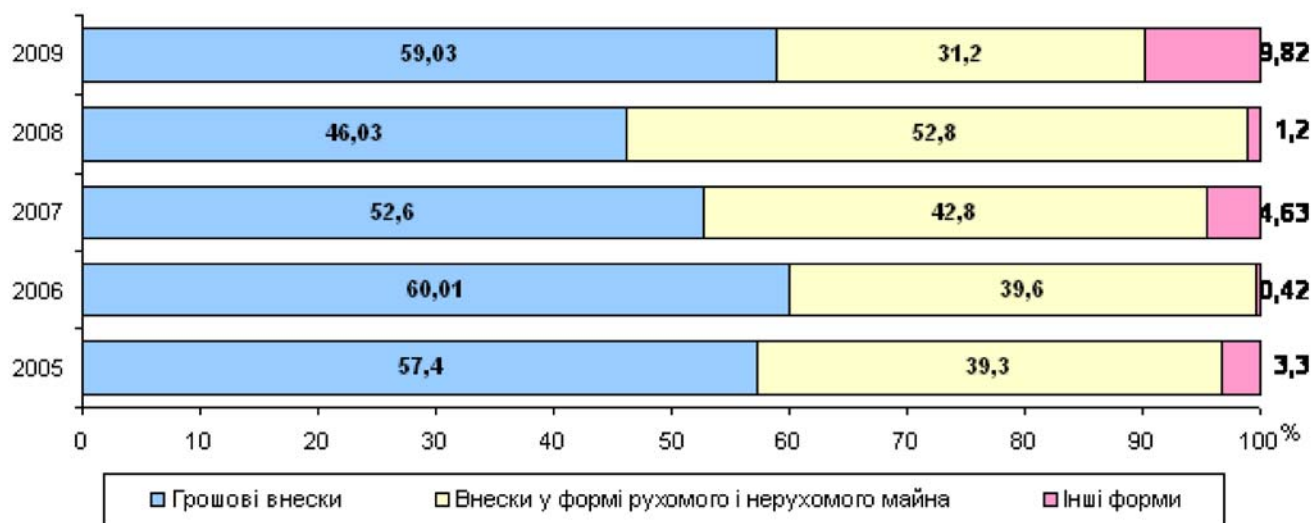

Рис. 2 Структура надходження прямих іноземних інвестицій з країн ЄС за видами внесків у Закарпатській області

Джерело: розроблено автором на основі інформації [12], [13], [14], [15], [16]

За 2009 р. в економіку області надійшло 17,7 млн. дол. США прямих іноземних інвестицій, що майже на дві

третини менше порівняно з 2008 роком.

Із загального обсягу прямих іноземних інвестицій найбільші надходження грошових внесків відмічено у 2006 р. та 2009 рр., де їх питома вага склала більше половини загального обсягу інвестицій.

У 2000–2002 рр. та 2004 р. найбільшу питому вагу у структурі внесків ПІІ склали внески у вигляді рухомого і нерухомого майна, які в середньому за останні десять років склали 17,6 млн. дол. США. У структурі прямих іноземних інвестицій частка внесків у вигляді нематеріальних активів протягом останніх дев'яти років колівалася від 0,3 до 4,3% загального обсягу, а за 2009 р. відповідно складала 0,0002% (3,0 тис. дол. США). Найбільший обсяг надходжень інвестицій у вигляді нематеріальних активів припав на 2008 р. Незначні обсяги припадають на 2004 р., 2006 р. та 2009 р. У 2000 р. та 2002–2003 рр. інвестиції у вигляді нематеріальних активів не надходили.

У структурі прямих іноземних інвестицій у 2005–2009 рр. грошові внески склали більше половини, за 2011 р. – більше двох третин, внески у формі рухомого (39,3%) і нерухомого майна відповідно (52,8%). Разом з тим, у поточному році тільки п'ята частина інвестицій припадає на внески у формі рухомого і нерухомого майна.

Інвестиційне співробітництво із Закарпатською областю у 2010 р. здійснювали суб'єкти 50 країн світу, з яких половина – члени Європейського Союзу. З структурного розподілу інвестицій з країн ЄС та країн світу в Закарпаття зображеного на рис. 3 видно, що на початок 2010 року найбільшу частку інвестицій вклали інвестори з країн-учасниць ЄС (68,05%), а частка інших країн світу становить 31,95%.

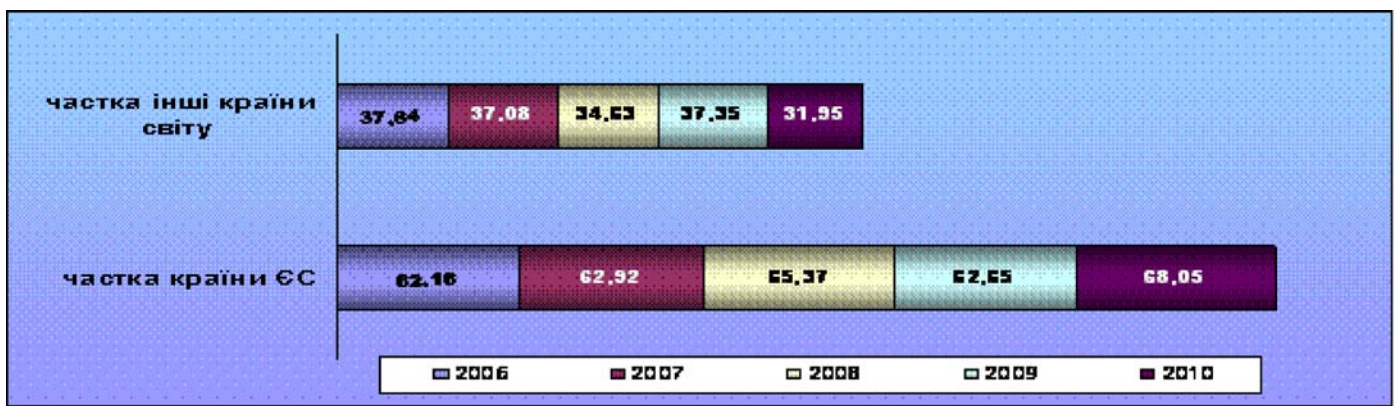

Рис. 3 Структура прямих іноземних інвестицій в Закарпатську область за країнами світу

Джерело: розроблено автором на основі інформації [12]

Впадає у вічі значна концентрація іноземних інвестицій з країн ЄС починаючи з 2006 року спостерігається тенденція до збільшення частки цих країн, так у 2006 році їх частка склала (62,16%), у 2007 р. (62,92%), у 2008 р. уже (65,37%). Лише у продовж 2009 р. частка країн ЄС зменшилася по відношенню до попереднього року на (2,7 в.п.), але у 2010 році зросла і перевищила цей показник за весь аналізований період, що склало (68,05%), тобто приріст склав 5,4 в.п. по відношенню до 2009 р. і майже 6 в.п. до 2006 р.

Динаміка інвестиційних процесів у абсолютному розподілі між групами країн світу зображена на рис. 4. Як видно з рис. 4 станом на 1 січня 2011 р. країнами Європейського Союзу залучено в економіку області 248,0 млн. дол. США прямих іноземних інвестицій, що складає 67,7% загальнообласного показника. Найбільший приріст іноземного капіталу країн-членів європейського співтовариства відмічено у 2007р. – 40,1 млн. дол. США та у 2006 році – 23,2 млн. дол. США.

Інвестори країн Європейського Союзу свій капітал спрямували в основному в розвиток діяльності промислових підприємств області. Аналіз динаміки прямих іноземних інвестицій свідчить про те, що у промисловість залучено 195,9 млн. дол. США або 79,0% їх загального обсягу, з них у добувну промисловість – 0,8 млн. дол. США, обробну – 188,9 млн. дол. США, виробництво та розподілення електроенергії, газу та води – 6,2 млн. дол. США.

Із загального обсягу 47,7 млн. дол. США або 19,2% залучено у підприємства з оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, 41,2 млн. дол. США або 16,6% загальнообласного показника - у машинобудування, 23,4 млн. дол. США (9,5%) - у легку промисловість, 38,6 млн. дол. США (15,6%) - у інші галузі промисловості (див. рис. 5). В операції з нерухомим майном, оренду, інжиніринг та надання послуг підприємцям спрямовано 6,6% загального обсягу іноземних інвестицій, у діяльність транспорту та зв'язку – 6,6%, у сферу торгівлі – 3,7%.

На залучення інвестицій в промислові підприємства краю сприятливо впливає розвиток кооперації у сфері машинобудівної галузі з виробниками таких відомих фірм, як: "Фольксваген-груп", "W.E.T. Automotiv System", "Флекстронікс", "Nokia", "HP", "Philips", "Alcatel", "Опель", "Вольво", "Рено", "Форд", "Фіат" та інші.

Незначні обсяги прямих іноземних інвестицій з країн ЄС припадають на сільське господарство, мисливство, лісове господарство – 1,1% загального обсягу, діяльність готелів та ресторанів – 0,9%.

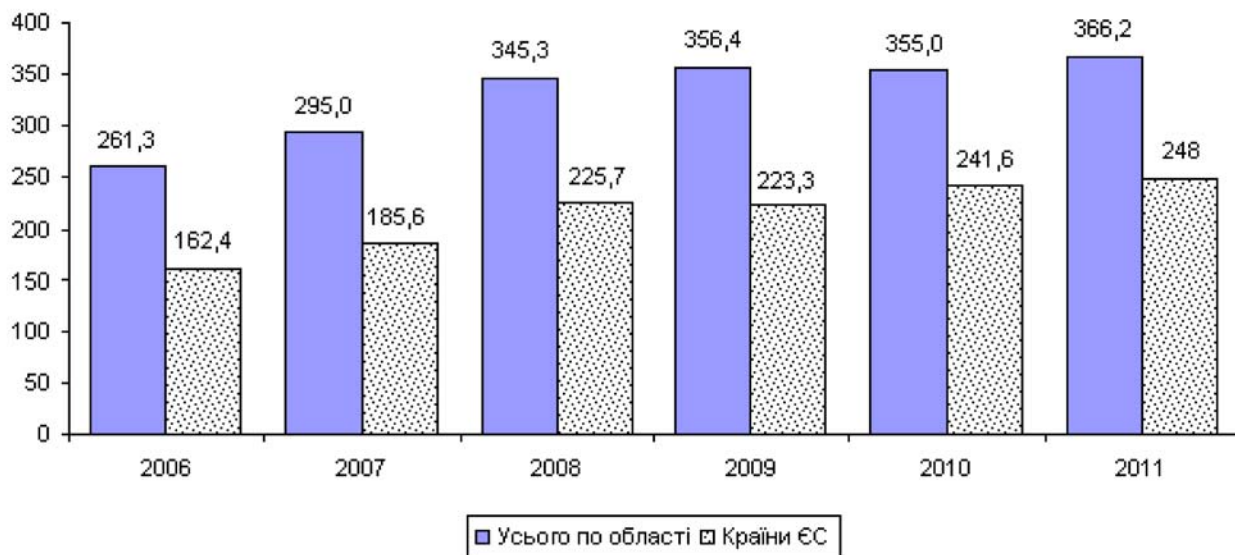

Рис. 4 Динаміка обсягів залучення прямих іноземних інвестицій в економіку Закарпаття (станом на 1 січня, млн. дол. США)

Джерело: розроблено автором на основі інформації [12]

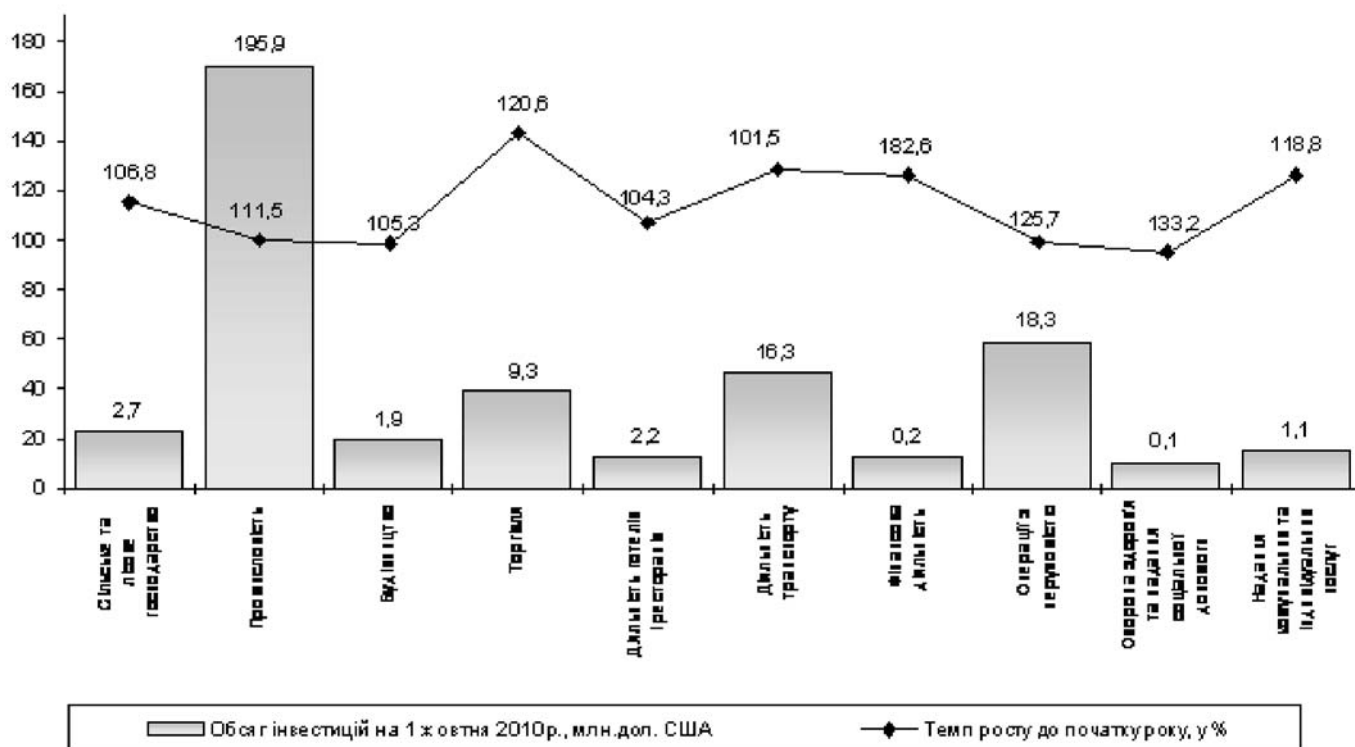

Рис. 5 Прямі іноземні інвестиції з країн ЄС за видами економічної діяльності Закарпаття

Джерело: розроблено автором на основі інформації [12]

Найбільші обсяги приросту іноземного капіталу у січні–вересні 2010 р. спостерігались на підприємствах транспорту та зв'язку – 3,5 млн. дол. США, торгівлі – 2,8 млн. дол. США, надання комунальних та індивідуальних послуг, діяльності у сфері культури та спорту – 0,6 млн. дол. США, з виробництва та розподілення електроенергії, газу та води – 0,4 млн. дол. США (див. рис. 5).

Із 27 країн–членів Європейського Союзу на 1 жовтня 2010р. інвестиції в економіку області спрямували 25 країн, за винятком Греції та Фінляндії (див. рис. 6). Основними партнерами Закарпатської області з країн Європейського Союзу є Німеччина, Угорщина, Австрія, Польща, Нідерланди, яким належить майже дві третини загального обсягу прямих інвестицій (див. рис. 7). Аналізуючи представлену динаміку, слід звернути увагу на такі характерні особливості. За останні п'ять років найбільше інвестицій вклали Німеччина - 40711,7 тис. дол. США (абсолютний приріст склав – 11117,5 тис. дол. США.), Угорщина - 33146,1 тис. дол. США, (приріст склав 5907,7 тис. дол.) та Польща -

32929,9 тис. дол. (див. рис. 6 та рис. 7).

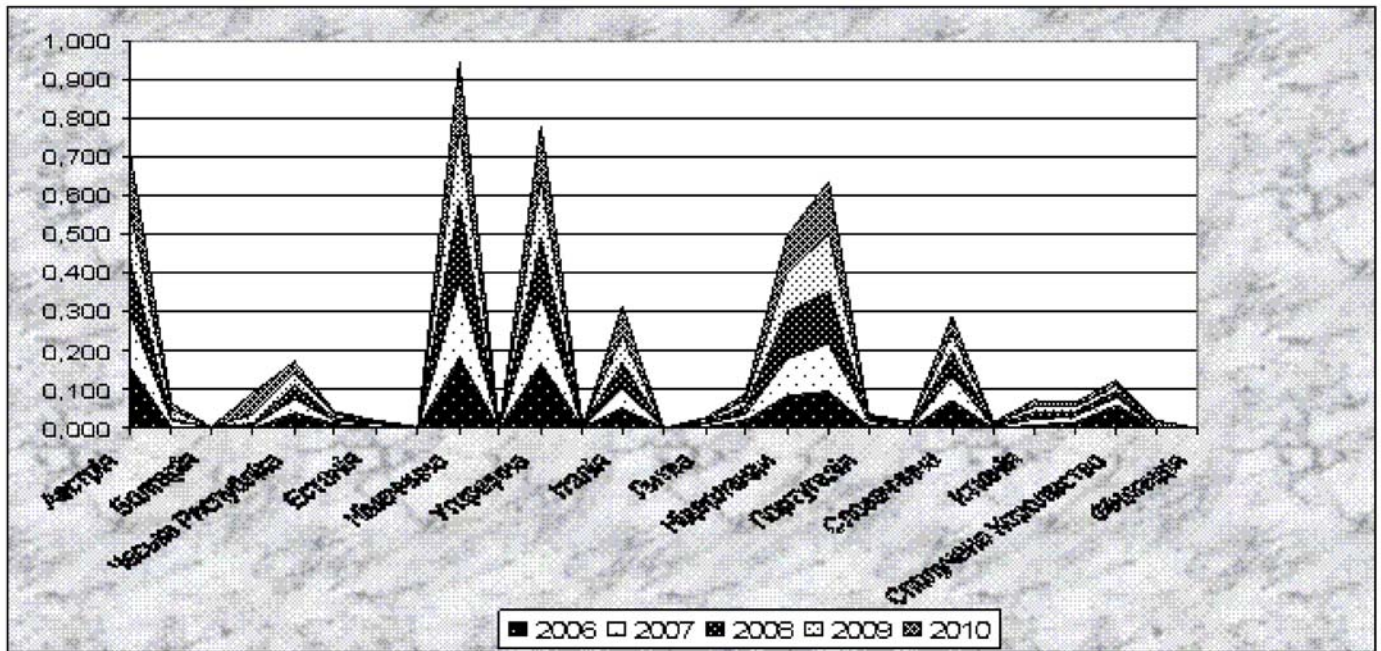

Рис. 6 Динаміка структури прямих іноземних інвестицій з країн Європейського Союзу в економіку Закарпатської області

Джерело: розроблено автором на основі інформації [12]

З даних рис. 6 частка іноземних інвестицій з таких країн, як Болгарія, Бельгія, Литва, Естонія, Франція, Ірландія, Словенія, Латвія, Португалія, Румунія, Данія складають менше 1% в економіці Закарпаття.

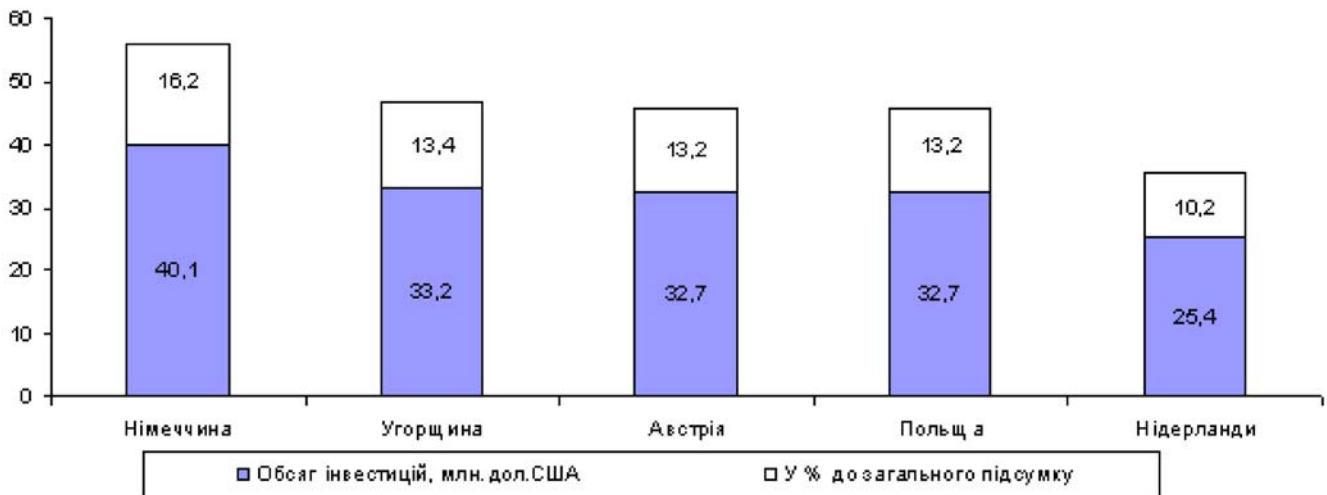

Рис. 7 Основні країни-інвестори з ЄС у Закарпатську область (станом на 01.10.2010 року)

Джерело: розроблено автором на основі інформації [12]

Ілюстрована інформація на рис. 1.6 та рис. 1.7 вдало показує, що протягом 2006-2010 рр. та січня–вересня 2010 р. лідером по інвестиціях економіки області серед країн європейського співтовариства є Німеччина – 16,2%, на другому місці Угорщина – 13,4%, третє місце в ПІІ припадає на Австрію та Польщу – 13,2%.

За січень–вересень 2010 р. значно зріс капітал нерезидентів з Польщі – на 5,3 млн. дол. США, Австрії – на 5,1 млн. дол. США, Італії – на 2,6 млн. дол. США, Словаччини – на 1,3 млн. дол. США. Як видно з рис. 1.6, за період з 2006-2010 рр. значних коливань у складі найбільших країн-інвесторів не відбулося.

Важливим є внесок прикордонних країн в інвестиційні процеси Закарпатської області. На 1 жовтня 2010 р. країнами

прикордонного співробітництва вкладено в економіку області 78,0 млн. дол. США, що становить майже третину загального обсягу країн-членів європейського співтовариства (табл. 1).

Таблиця 1 Динаміка підприємств з ПІІ в Закарпатську область в розрізі країн ЄС (станом на початок року)

Роки	Кількість підприємств, одиниць	Обсяг прямих іноземних інвестицій	
		тис. дол. США	у % до загального обсягу по країнам ЄС
2006	313	54619	33,6
2007	379	67443	36,3
2008	414	75925	33,6
2009	427	80712	36,1
2010	424	78422	32,5
01.10.2010	443	78018	31,5

Джерело: розроблено автором на основі інформації [12]

З даних таблиці 1 видно, що частка підприємств з іноземними інвестиціями з країн ЄС складає лише третину, однак питома вага вкладених інвестицій у ці підприємства сягає майже 70% від загального обсягу ПІІ в економіці регіону. Такі дані свідчать, що європейські інвестори вкладають кошти у великомасштабні інвестиційно привабливі проекти.

Інституційний розподіл інвестицій (за підприємствами-інвесторами) здійснено на рис. 1.8. Протягом 2005–2006 рр. та січня–вересня 2010 р. нерезиденти з Угорщини, Словаччини, Італії, Німеччини та Чеської Республіки сумарно вклали інвестицій в 473 підприємства області. Як видно з рис.1.8 станом на 1 жовтня 2010 року найбільше інвестицій в підприємства Закарпаття вклали нерезиденти Угорщини – 296, а найменше Чеська Республіка – 68 та Німеччина – 66 підприємств.

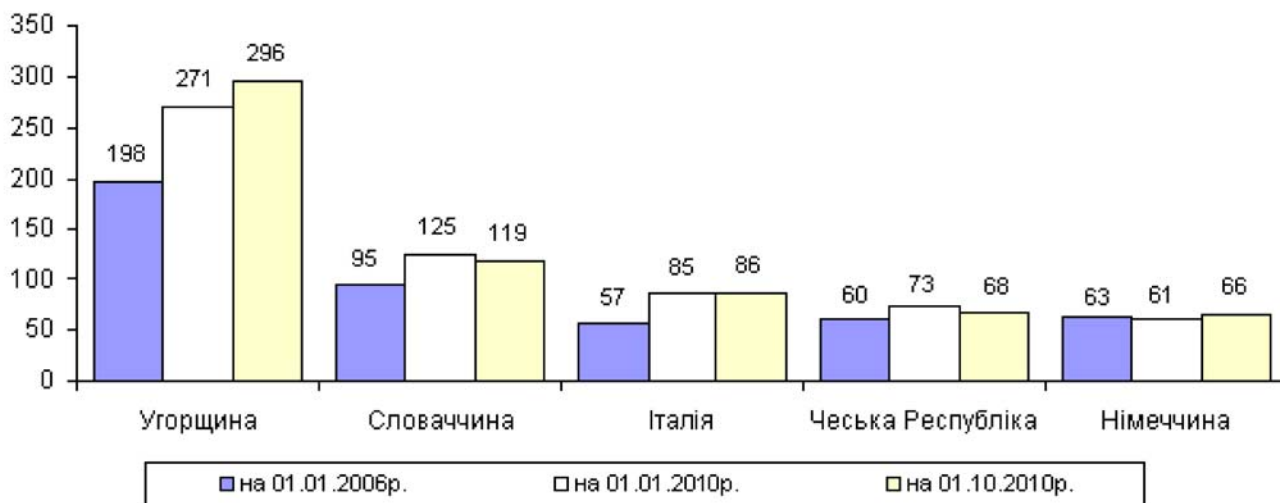

Рис. 8 Чисельність нерезидентів країн ЄС, які вклали інвестиції в підприємства області

Джерело: розроблено автором на основі інформації [12]

Щоб краще зрозуміти територіальний розподіл іноземного інвестування в контексті інтеграції України в ЄС необхідно розглянути структуру прямих іноземних інвестицій з ЄС за період з 2006-2010 рр. по містах та районах Закарпаття (див. рис. 9 та рис. 10).

Серед міст області лідерами по інвестиціям були підприємства міст Ужгород та Мукачеве. Як видно з рис.1.9, найбільша частка інвестицій з країн ЄС у 2006 році припала на м. Ужгород – 29,71% (у 2010 р. у порівнянні з 2006 р. частка ПІІ зменшилася на 11,4 в.п.). Частка ПІІ що припадає на м. Мукачеве складає 25,69% (2006 р.), а у 2010 році – 16,59%, тобто спостерігається її зменшення на 9,09 в.п. Місто Берегове по рейтингу вкладених ПІІ посідає 3 місце (частка відповідно складала 3,2% у 2006 р., 4,26% у 2007 р., 5,10% у 2008 р., 7,34% у 2009 р. та 7,04% у 2010 р.), крім того спостерігається тенденція до зростання ПІІ, що свідчить про інвестиційну привабливість міста Берегове.

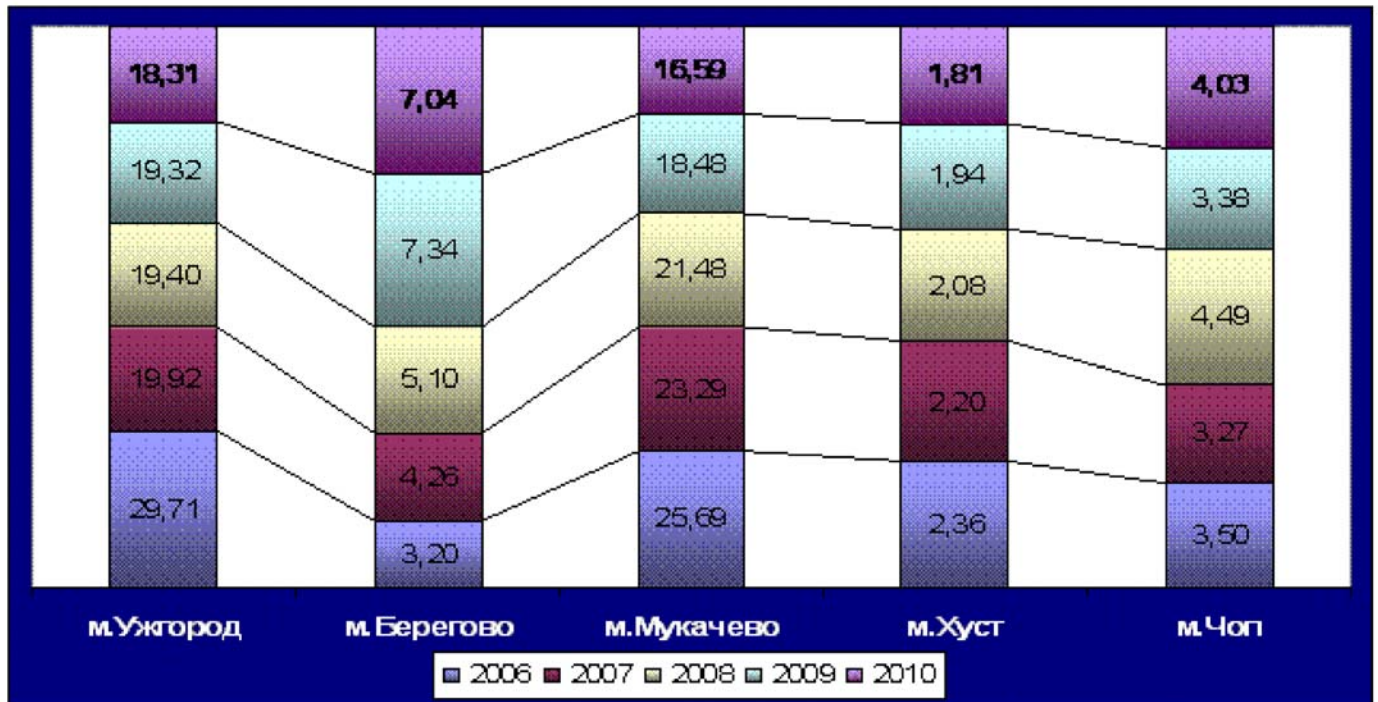

Рис. 9 Структура прямих іноземних інвестицій з країн Європейського Союзу в економіку Закарпатської області по містах за період з 2006- 2010 рр.

Джерело: розроблено автором на основі інформації [12]

За період з 2006 по 2010 рр. інвестиції з Європейського Союзу у м. Чоп зростали, так у 2006 р. їх частка складала 3,5%, а у 2010 році 4,03%, тобто ріст на 0,5 в.п. Частка інвестицій з ЄС м. Хуст зменшувалася починаючи з 2006 р. (2,36%), 2007 р.(2,2%), 2008 р. (2,08%), 2009 р. (1,94%), та у 2010 р. (частка відповідно складала 1,81%, а питома ва зменшилася на 0,55 в.п. по відношенню до 2006 р.).

Як наочно проілюстровано на рис. 10, у 2010 році найменші обсяги інвестицій припали на підприємства Воловецького, Хустського, Берегівського, Тячівського районів - від 0,5 до 1,9%. Станом на 1 жовтня 2010 р. значний приріст іноземного капіталу відмічено на підприємствах Мукачівського, Великоберезнянського, Хустського, Свалявського та Рахівського районів - від 5,7% до 112,6%.

Аналіз динаміки інвестицій в розрізі міст та районів області показав, що у 2010 році інвестиційно привабливими для країн Європейського Союзу були підприємства міст Ужгород, Берегово, Мукачево, Виноградівського та Ужгородського районів.

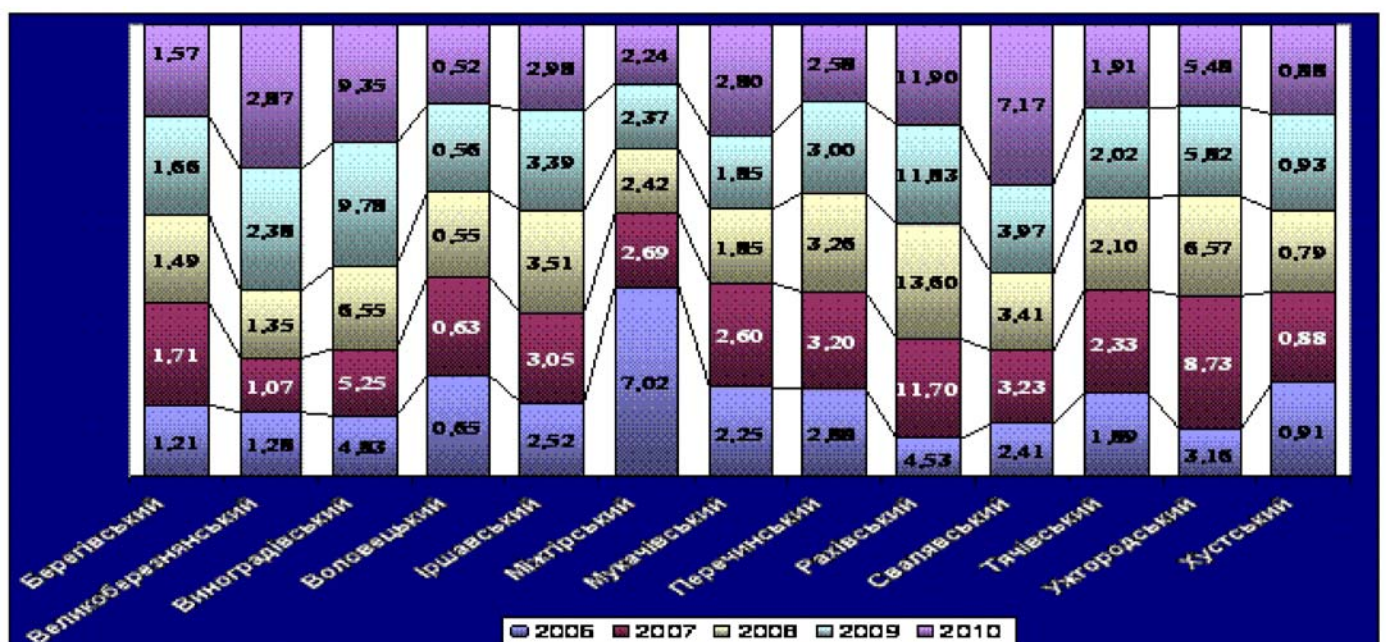

Рис. 10 Структура прямих іноземних інвестицій з країн Європейського Союзу в економіку Закарпатської області у розрізі районів за період з 2006- 2010 рр.

Джерело: розроблено автором на основі інформації [12]

До групи лідерів за період з 2006 по 2010 р. увійшли такі райони області, як Рахівський (показник частки зріс на 7,4 в.п. або у 2,6 рази), Свалявський (питома вага зросла ПІІ зросла на 4,8 в.п. або у 2,9 рази) та Виноградівський (показник частки зріс на 4,5 в.п. або у 2 рази).

До групи аутсайдерів за період з 2006 по 2010 р. ввійшли такі райони області, як Міжгірський (падіння інвестицій склало 4,8 в.п. або зменшилося у 3 рази). Неактивно або інертно інвестори з ЄС ставилися до таких районів, як Берегівський (падіння інвестицій склало 0,36 в.п.) Воловецький (показник частки інвестицій склав 0,52% у 2010р., а падіння на 0,13 в.п. по відношенню до 2006 р.), та Хустській (показник частки склав 0,88%, питома вага ПІІ зменшилася у 2010 р на 0,03 в.п. по відношенню до 2006 р).

У цілому, в економіці області працює 756 підприємств з інвестиціями країн Європейського Союзу, що складає 88,2% загальної кількості учасників міжнародного інвестиційного співробітництва.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши динаміку та структуру ПІІ з країн ЄС: за грошовими надходженнями, за інвестуванням у види економічної діяльності, у розрізі міст, районів Закарпатської області можна зробити наступні висновки:

За обсягами вкладених ПІІ в економіку Закарпатська область посідає у 2009 році 14 місце серед інших регіонів України.

Найбільший приріст прямих іноземних інвестицій спостерігався у 2008 та 2006 роках, а найменший приріст був у 1996 р., 2000 р. та 1995 р.

Найбільша частка інвестицій в Закарпатській області припадає на промисловість – 83% (із них на добувну – 0,32% і на обробку – 82,68%), торгівлю – 3,11%; транспорт – 4,92%; готельні та ресторани послуги – 2,62%.

Основними інвесторами області з країн Європейського Союзу є Німеччина, Угорщина, Австрія, Польща, Нідерланди, яким належить майже дві третини загального обсягу прямих інвестицій.

Інвестори країн Європейського Союзу свій капітал спрямували в розвиток діяльності промислових підприємств області. Аналіз динаміки прямих іноземних інвестицій свідчить про те, що основний їх обсяг залучено у промисловість, а саме у добувну промисловість, обробку, виробництво та розподілення електроенергії, газу та води.

Найбільший приріст інвестицій в підприємства Закарпатської області спостерігався з Угорщини, а найменший – з Чеської республіки та Німеччини.

Серед районів та міст області у 2010 р. найбільша питома вага за обсягами іноземних інвестицій з країн ЄС припадає на підприємства міста Ужгород та Мукачеве, Рахівського, Виноградівського та Свалявського районів.

З метою формування сприятливого інвестиційного клімату в регіоні та в країні, насамперед, варто розробити дієвий механізм залучення і концентрації внутрішніх інвестицій у пріоритетні галузі та виробництва. До цих видів економіки регіону належать:

1. галузі, що характеризуються швидким поверненням витрат (харчова промисловість, переробні галузі в сфері сільського господарства, легка промисловість);

2. галузі «початкової ланки», розвиток яких дасть відчутний поштовх для економічного зростання інших виробництв таких як (літакобудування, суднобудування, виробництво ракетно-космічної техніки та ін.);

3. виробництва та галузі з великим експортним потенціалом і конкурентоспроможністю, розвиток яких значною мірою скоротить дефіцит у зовнішній торгівлі.

Невідкладним завданням для України є створення зовнішньої та внутрішньої стратегії, яка повинна бути спрямована на формування пріоритетів економічно-інвестиційної інтеграції нашої держави у світовий простір, зокрема до ЄС. Зрозуміло, що процес інтегрування є досить тривалим та складним. Тому, ще до вступу у ЄС, національна економіка повинна знайти такий механізм, який дав би змогу істотно пришвидшити інтеграційні процеси з підприємствами ЄС на мікрорівні і використати їх для прискорення економічного зростання, що, водночас, створить умови для виробництва конкурентоспроможних товарів.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Документы Конференции Организации Объединенных Наций по торговле и развитию. Девятая сессия. ООН. Нью-Йорк-Женева, 1997.
2. Нечитайло У.П., Бондаренко В.М. Інвестиційні тенденції у пріоритетних видах промислової діяльності Закарпаття С. 257-266. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Інвестиційна привабливість регіону та механізми її забезпечення.[Зб. наук. пр.] // НАН України Інститут регіональних досліджень.; відп. Ред.Е.В.Бойко. – Львів. – 2010.

– вип. 3(83). - 401 с.

3. Борщ Л. М. Інвестиції в Україні: стан, проблеми і перспективи / Л. М. Борщ. – К. : Знання, 2002. – 318 с.
4. Гайдуцький, А.П. Сучасні особливості міжкраїнового розподілу прямих іноземних інвестицій у світовій економіці / А.П. Гайдуцький // Економіка та держава : Міжнародний науково - практичний журнал . – 2006 . – №2 . – С.67-70.
5. Гунський Б.В. Інвестиційні процеси в глобальному середовищі. – К.: Наукова думка, 1998. - 390 с.
6. Орловська Ю.В. Оцінка сталості розвитку адміністративних територій в розробці регіональних інвестиційних стратегій / Ю.В. Орловська // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць. – Київ, 2005. – №4 (47) – С. 120-125.
7. Пап В. Вдосконалення інвестиційної політики в країні та її вплив на розвиток інвестиційного процесу в регіоні / Василь Пап // Регіональна економіка. – Львів, 2006. – №2. – С. 50-58.
8. Пехник А.В. Іноземні інвестиції в економіку України: Навч. посіб. – К.: Знання, 2007. – 335 с.
9. Школа І. Умови залучення інвестиційних ресурсів в економіку регіонів України / Ігор Школа, Анатолій Вдовічен // Регіональна економіка. – Львів, 2002. – №2. – С. 54-67.
10. Закарпаття 2009. Статистичний щорічник Закарпаття. – Ужгород. 2010. – 575с.
11. Держком. Статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
12. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності на 1 січня 2010 року : стат. зб. / Гол. упр. стат. у Закарпатській обл. : [за ред. Г. Д. Гриник]. – Ужгород, 2010. – 116 с.
13. Статистичний щорічник Закарпаття. 2003. – Ужгород: ЗОСУ, 2004. – 588 с.
14. Статистичний щорічник Закарпаття. 2005. – Ужгород: ЗОСУ, 2006. – 584 с.
15. Статистичний щорічник Закарпаття. 2006. – Ужгород: ЗОСУ, 2007. – 591 с.
16. Статистичний щорічник Закарпаття. 2009. – Ужгород: ЗОСУ, 2010. – 543 с.

Нечитайло Уляна Павлівна, мол. наук. співробітник Закарпатського регіонального центру соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України, викладач кафедри економіки, менеджменту та маркетингу ДВНЗ «Ужгородський національний університет»